

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 május Tanulmány

Révész Sándor: A Fidesz mint semmi és minden

Pataki Ferenc messzire jutott a Fidesz-jelenség értelmezésében (*Pataki Ferenc: Hosszú menetelés – A Fidesz-jelenség, Noran Libro, 2013, 200 o.*), érdemes vele tartani, de szerintem hátra van még egy utolsó, fontos lépés, amit meg kellene tenni. Pataki remekül leírja, hogy a Fidesz identitása mennyire üres. És azt is, hogy mennyire telített. Valóban, ebben a kettősségben rejlik a titok. Most már csak azt a valamit kellene megragadni, amiben ez az ellentét föloldódik.

Ami az ürességet illeti,

Pataki megállapítja: a Fidesznek „nincs ideológiája, nincs koherens teoretikus elképzelése sem a társadalomról”; a Fideszt az „eklekticizmus”, a „taktikai túlsúly jellemzi, a stratégiai víziók inkább a ködösítést vagy a szónokias lelkesítést szolgálják”; a Fidesz „egész politikája a helyzeti rögtönzések politikája”, „a mindenkori jelen feladatainak hőse, és nem zavarja a diszkontinuitás szavakban, gondolatokban, szándékokban”, a Fidesz „zöldmezős politikai beruházásként indult”, lényegében nincs is múltja, amennyi pedig van, ahhoz „tökéletes amnéziával viszonyul”, „felad mindenfajta kontinuitás gondolatot önmaga múltjával”; „kevés olyan politikai mozgalom van, amely ily mértékig bővelkedne konverziókban, inkonzekvenciákban, a tegnap mondottak mai cáfolatában... a Fidesz számára minden, még a belátható múlt is, a ma politikai, hatalmi csatározásainak az eszköze, semminek sincs önmagában vett jelentése”; a Fidesz jellegzetesen megfoghatatlan, definiálatlan kulcsfogalmakkal (polgár, emberek, középosztály) operál, „nem képes nagy, komplex folyamatokban és rendszerekben gondolkodni”, nem tudja, hogy voltaképp mit is akar az országgal, mely fölött szinte teljhatalmat nyert.

Ami a telítettséget illeti,

a Fidesz által hirdetett „együttműködő társadalom” „ijesztően kezd hasonlítani Fourier falanszterére, ahol minden részletbe menő szabályozottsággal zajlik”; a Fidesznek van egy látomása, mely „a nemzeti sors kívánatos ‘örök’ értékeiről szól: a magyar lélek rejtett erőforrásairól, a magyar ‘életminőségről’, a magyar elhivatottságról”, szupremáciáról. A Fidesz markáns vezéreszméje a „magyar öncélúság”, a párt által vállalt „nemzeti-történelmi tradíciók köre mind tágabbá vált, és egyre markánsabbá lett benne minden olyan hagyomány, amely antiszocialista, antikommunista és antiliberalis keretbe volt illeszthető”. A Fidesz a két legmélyebben gyökerező tömeghagyományt kapcsolta össze: „a magyar nemzeti eszmét és a keresztény transzcendens eszmekört”. A Fideszre jellemző a heroizálás és a múltközpontúság, hogy „a múlthoz rögzíti a tekintetet, a megtorlás gondolatát és a nemzeti történelem kontinuitásának eszméjét képviseli”. A populizmusa „rendkívül átgondolt és következetes”. A Fidesz „értékhierarchiát óhajt érvényesíteni a társadalom minden színterén... primátust ad...

ideológiai értékeknek a materiális értékekkel szemben”. A Fidesz markánsan identitásképző párt, az összetartozás biztonságos, jóleső érzését, a „sajátos Fidesz ideológiával” való mély érzelmi azonosulás lehetőségét adja meg a híveinek. Az érzelmi azonosulás a párt legfontosabb kötőanyaga. A Fidesz sokakban fel tudta gerjeszteni az „elhivatottság-érzést”, igyekszik kiemelni a politikát a rendszerváltás utáni érzelmi ürességből, „a magyar belpolitika riasztóan sivár mindennapiságát nagyobb távlatokkal igyekszik áthidalni”. A Fidesz túllépett az ország politikai lehetőségeit lebecsülő szemlélet szűkösségén, s a „látókörét igyekezett és igyekszik kiterjeszteni a nemzetközi folyamatok és fejlemények teljes körére”, különös tekintettel azokra, amelyek az európai modell válságára utalnak. A Fidesz a társadalomban évtizedek óta lappangó sérelmekre írt, választ, feloldozást, igazolást kínált, „megszabadította bűntudatától a társadalmat”, „formát, keretet adott... a lappangó tömegérzelmeknek”.

Hogyan lehet feloldani a megállapítások eme két csoportja közötti ellentétet? Részben úgy, hogy az ember (a párt) nem azért semmilyen, hogy semmilyennek mutassa magát, hanem azért, hogy bármilyennek mutathassa magát. A kaméleon nem azért hasonul bármihez, hogy ne hasonlítson semmihez, hanem éppen ellenkezőleg, azért, hogy nagyon azonosnak tűnjék azzal, amivel éppen érdekében áll azonosnak látszania. Aki belsőleg tartalmatlan, az vesz föl legkönnyebben külsőleg mindenféle tartalmat.

Feloldásnak ez azonban kevés. Az ember ugyanis a kaméleonnál összetettebb lény, az ő komfortérzetének, a kaméleonéval ellentétben, nem csupán materiális, hanem lelki, morális, lelkiismereti feltételei is vannak, ezért nem elég külsődlegesen azonosulnia bármivel.

A titok nyitja szerintem a Fidesz történetének 1990–1995-ös szakaszában van. Pataki Ferenc végigveszi a Fidesz arculatváltásait, de egybenéz két korai korszakot. Így eltűnik az elemzéséből egy fontos választóvonal. Ez az elnézés meglehetősen gyakori. Szinte mindenki megfélemledik róla (ezért aztán nem is győzöm különféle irományaimban, például ezeken a hasábokon ismételtetni), hogy a rendszerváltás küszöbéhez mindenki kialakulatlan jövőképpel, bizonytalan rendszerpreferenciával érkezett el. Pataki azt írja, hogy a Fidesz „a kezdetektől fogva tekintélyellenes, rebellis, fésületlen, szabadon gondolkodó, liberális mozgalomként indult útjára”, s aztán „az Antall-kormány növekvő kudarca és elszigetelődése nyomán a liberális kórtélt a Fidesz átváltotta egy mérsékelt nemzeti-konzervatív kórtéllá”.

Nos, ez így nem egészen pontos. A fésületlen Fidesz még nem volt egyértelműen liberális, az egyértelműen liberális Fidesz pedig már nem volt fésületlen. A Fidesz alakuló ülésén heves vita folyt arról, szerepeljen-e a demokratikus szocializmus a szervezet önmeghatározásában. Az alapító tagság, a máig összetartó kemény mag is(!) megosztott volt ebben a tekintetben. Kövér László például határozottan szocialistának vallotta magát ekkor, és még jó ideig. A Fidesz a kezdeti időkben még magyarázkodott amiatt, hogy a szocialista jelző nem került bele az alapító nyilatkozatába. A magyarázat nagyjából az volt, hogy a Fidesz nyitva áll azok előtt is(!), akik nem szocializmust akarnak, illetve akiket riaszt ez az olyannyira lejáratott fogalom. Az alapító nyilatkozat nyitva hagyja a rendszer kérdését, abba a szocializmus is, a kapitalizmus is belefér. Sőt, egy ideig még az is nyitott kérdés volt, hogy a Fidesz meddig megy el a rendszerváltás előtti, még valóban sztálinista alkotmánynak való megfelelés érdekében. A Fidesznek az Országgyűléshez és az Elnöki Tanács elnökéhez írott levelében a megalakulás után két héttel még az is szerepelt, hogy a szervezet „a KISZ és a HNF ifjúságpolitikájával összhangban fogant; tanúi ennek az alakuló ülésen jelenlévő MSZMP KB és KISZ képviselői is”. Ezt persze azért az alapító atyák sem gondolták igazán komolyan, de annyira azért igen, hogy azoknak is lehetővé tegyék a csatlakozást, akik nem kívántak egyértelműen ellenzéki státuszba kerülni. Az állampárt azután gyorsan rájuk uszította a hatóságokat, és gondoskodott arról, hogy a Fidesz

ellenzéki státusza egyértelmű legyen, de ez nem változtat azon, hogy a korai Fidesz befogadott mindenkit, aki a demokratikus alapelvek és a szabadságjogok pártján állt. Zöldeket, anarchistákat, harmadik utasokat, polgári radikálisokat és a demokratikus szocializmus híveit is. Ezt az állapotot rögzítette a Fidesz első kongresszusa után kiadott programnyilatkozat, mely szerint a Fidesz „tagjait a demokrácia alapértékei kötik össze, de csoportjai és tagjai fenntartják maguknak a vélemények különbözőségéhez való jogot”. (1988. november 23.)

A Fidesz második kongresszusa után alkotott program volt 1989 októberében, mely egyértelműen kitűzte a magántulajdonon alapuló nyugati típusú piaccgazdaság programját és elutasította a demokratikus szocializmust. (*Valamennyi idézett dokumentum megtalálható a Fidesz által 1992-ben kiadott, Tiszta szívvel c. dokumentumgyűjteményben.*)

Ezzel lendületet vett a Fidesz professzionalizálásának és homogenizálásának a folyamata, melynek igazodási pontja a legszabályosabb és legkövetkezetesebb liberális, prokapitalista pozíció volt, és mire a Fidesz átváltotta a „liberális koktélt” nemzeti-konzervatívra, az a koktél már nem is volt igazán koktél.

A Fidesz kemény magja és új tábor a 1990-es választások után igyekezett lezárni a rendszerváltás folyamatát, túllépni annak bizonytalanságain, zavaros, átmeneti időszakán, és belevetni magát az új rendszer szabályai szerint a társadalmi szabadversenybe, melyben teljes joggal maguknak ítélték a legjobb esélyt, s amiről szintén teljes joggal azt gondolták, hogy az országnak is a legjobb lesz. Így módon a szigorú önérdékkövetés abban a szakaszban vált a Fidesz-mentalitás meghatározó elemévé, amikor erről meggyőződéssel és megalapozottan, tehát lelkiismereti problémák nélkül lehetett azt gondolni, hogy a közérdeknek is leginkább megfelel. A Fidesz tehát a szívre hallgatós kampány lecsengése után kifejezetten antirebellis, antialternatív, forradalom utáni szellemben kezdett építkezni, és fokozatosan lekoptatott mindenkit, aki a „hallgass a szívedre!” amatőr szentimentalizmusát hordozta. Egyszerre utasították el a kormányzó koalíció azon lépéseit, melyek gátolták az új rendszer kiépülését, konszolidációját, előnyeinek érvényesülését – egyrészt; a hatalommal szembeni rebellis, felforgató, túlfűtött, túlideologizált és a régi rendszer híveit aktivizáló fellépést – másrészt.

Egy régebbi cikkemben így rekonstruáltam azt a gondolkodásmódot, mely a Fidesznek ezt a minden későbbi fejleményt megvilágító korszakát jellemezte: „Mi az új rendszer hívei, az új korszak emberei vagyunk. Mi vagyunk azok leginkább. Mi vagyunk leginkább szabadok a múlttól, annak cselekvési reflexeitől, s ez a leginkább a mi megkülönböztető jegyünk, esélyünk, versenyelőnyünk. Ha ez így van, akkor kökeményen, engedmények és érzélgősség nélkül az új rendszer logikája szerint kell működnünk. Hivatásos politikusok vagyunk, a politikának megvan az autonóm technológiája, eszköztára, szempontrendszere, mércéje, csak ez számít, semmi más. A politikai piacon kizárólag a hatalmi profit szempontja vezethet minket. A tőkést sem érdekli a profittól függetlenül termékének becse és hatása – és így van ezzel a politikus is, ha igazán profi. Ha a polgári demokrácia logikájából az következik, hogy a tisztán politikai eredményesség, a hatalomnyereség érdekében mindent meg lehet és kell tenni, ami megtehető, akkor természetesen a polgári demokráciának a hatalomfölhalmozást korlátozó intézményeit is le kell bontani, amennyiben és amennyire lehetőségünk van rá. A tőkés is rombolja az őt versengésre és korlátok közé szorító piacot, ha módjában áll. És arra törekszik, hogy módjában álljon.” Így jutottam arra a következtetésre, hogy „a polgári demokrácia logikáját vélték mindenkinél tisztábban és radikálisabban követni Orbánék, amikor ráléptek arra az útra, mely a polgári demokrácia következetes lebontásának kísérletéig vezette őket”. Amióta föltalálták a dialektikát, tudjuk, hogy ha egy rendszer logikáját végigvisszük, akkor az a rendszer ellen fordul. Így van ez a demokratikus kapitalizmussal is. Innen származik az elvtelenség ereje, versenyelőnye, ami a Fideszt riválisai fölé emeli. Innen származtattam azt az ürességet, melyet Pataki gazdagon és meggyőzően kifejtett: „Orbán pártja számára nincs ügy. Nincs önmagáért

való politikai tartalom. Érték. Cél. Ezért lehetséges számára minden. A tartalmi szempontoktól, az értékszempontoktól való szabadság adja azt a határtalan könnyedséget, ami szükségeltetik a határtalan gátlástalansághoz. És a határtalan, egyben tökéletesen tartalmatlan sikerhez.”
(Révész Sándor: *A tofupárt, Beszélő, 2010. július-augusztus*)

Az önérdék és közérdek, avagy a politikai profitmaximalizálás rövid távú és a hatékonyságelvű rendszer stabilizálásának hosszú távú érdeke között gyorsan konfliktus keletkezett. A liberális kapitalizmus és a polgári demokrácia konszolidálásának érdekei a liberális-demokrata-antinacionalista SZDSZ-szel való szövetséget indokolták, viszont a hatalmi és anyagi érdekek az antiliberalis-antidemokrata-nacionalista kormánytáborral való szövetséget, mivel egyrészt hatalmi helyzetből az tudta a párt és vezetői anyagi helyzetét jelentősen megváltoztatni (székház-ügy), másrészt nem az SZDSZ, hanem a szétmorzsolódó, szellemileg erőtlen, gyenge káderállománnyal rendelkező MDF és csatlósai oldalán kínálkozott a Fidesz számára domináns szerep és előnyös alkupozíció. A következő fordulópont a Bokros-csomag volt. Bekövetkezett az a gazdaságpolitikai fordulat, melyet a Fidesz a magyarországi liberális kapitalizmus érdekében, tehát akkori felfogása szerint az ország érdekében életbevágóan fontosnak tartott, folyvást sürgetett, de viszont rendkívül népszerűtlen volt. Az addigi fölfogása szerinti közérdek a Bokros-csomagnak (ha nem is minden részletének, de irányának és szellemének) támogatását, a politikai profitmaximalizálás elve pedig annak éles, teljes és elvi elutasítását követelte volna a Fidesztől. A Fidesz az utóbbit választotta teljesen egységesen és kompenzáló (hang)erővel.

A Fidesz választásai a székházügytől a Bokros-csomagig meghatározták a párt jövőjét. Megszűnt az önérdék és a közérdek egybeeséséből adódó kényelmes morális állapot. A komfortérzet, egyben a táborépítés, összetartás morális, lelkiismereti feltételeit újból meg kellett teremteni, mégpedig úgy, hogy az a politikai profitmaximalizálás domináns szempontjának követését ne akadályozza. Olyan eszme kellett tehát, mely egyszerre nagyon erős és nagyon tartalmatlan. Nagyon erős, hogy bármilyen döntést igazoljon, és nagyon tartalmatlan, hogy semmilyen döntést ne zárjon ki. Erre a nemzeti eszme tökéletesen megfelel. Pontosabban: csak az felel meg neki igazán. Ahogy azt már Bibó István is megállapította (bár olykor elfelejtette), az összes politikai ideológia között a nemzet ideológiájának „van a legkevesebb sajátos eszmei tartalma, és ugyanakkor a legerősebb tényleges közösségi nyomatéka”. Ebben a tekintetben a nemzeti tábor egy szurkolótáborhoz hasonlít leginkább. A szurkolói öncélúság a nemzeti öncélúság tükré. Mindenre képesek vagyunk a csapat érdekében: önérdékű valóságészlelésre, szabályértelmezésre, a szabálysértési lehetőségek kihasználására, korábban istenített játékosok elátkozására, korábban elátkozott játékosok istenítésére stb. A legerősebb közösségi azonosulást éljük át a lelátón, miközben semmit nem tudunk mondani arról, hogy a mi csapatunk győzelme milyen öncél fölötti érték, norma, közérdek szempontjából lenne üdvösebb, mint a másiké. Ezt a hiányzó üdvtartalmat töltik ki a csapatokhoz önkényesen társított eszmék, amelyek legtöbbször megint csak nemzeti ideológiákhoz vezetnek vissza. A csapat felsőbbrendűségébe, ellenfelei alsóbbrendűségébe vetett hitet különféle nációk, származási csoportok felsőbb- és alsóbbrendűségének hirdetésével fejezik ki.

A nemzetnek szurkolni persze ennél többet jelent, mert a győzelem avagy a vereség a csapatunk esetében csak a csapat anyagi helyzetét befolyásolja, a nemzet esetében viszont az egész „szurkolótáborét”, és ezt a „szurkolótáborot” nem nehéz ráidomítani arra, hogy ne valaminő jó vagy rossz rendszer jó vagy rossz működéséhez kösse materiális állapotát, hanem a nemzet harcainak sikereihez-kudarcaihoz. Ez egyrészt sokkal kisebb szellemi erőfeszítést, sokkal szerényebb képzettséget, tájékozottságot igényel, másrészt sokkal inkább megfelel atavisztikus, törzsi késztetéseinknek, a harci érdekérvényesítés évezredes történelmi hagyományának. Pataki Ferencnek teljességgel igaza van tehát abban, hogy a Fidesz vezéreszméjeként a „magyar öncélúságot” nevezi meg, és abban is, amivel a könyvét zárja,

hogy ti. a foci valamiképp az orbáni politika modellje, csak éppen az ő leírásából nem válik világossá ennek a modellnek, ennek az öncélúságnak a funkcionális, származtatott jellege, másodlagossága. A professzionális politikai profitmaximalizáló stratégia logikája a meghatározó, mindent maga alá rendelő elem. Ez az állandó tényező, ehhez képest minden egyéb változó.

Pataki Ferenc gyakran, szinte kényszeresen visszatér a Fidesz-nemzedék és a „fényes szelek” nemzedékének párhuzamához. Azt írja, „olykor félelmetes hasonlóság mutatkozik az 1945–1948 közötti fiatal baloldali generáció között. Ez egyaránt felfedezhető a mentalitásban, a szemléletmódban, a hatalmi arroganciában, ugyanakkor a tudatlanságban is – már ami a politikai mesterséget és szakszerűséget illeti.” A Fidesz radikalizmusa „sokban felidézi ifjúkorom ‘holnapra megforgatjuk az egész világot’ hangulatát, naiv illúzióit. A Fidesz másfél év alatt a teljes magyar államigazgatást, állami berendezkedést alkotmányostól, önkormányzatostól, tulajdonviszonyostól megváltoztatta.”

Attól tartok, hogy ezek a kínálkozó és az általa megtett életútra visszanéző szerző számára nyilván szubjektíve is fontos párhuzamok elmellőzik a lényegét. A „fényes szelek” nemzedékéből sokfelé vezetett az út. Kikerültek abból szabadságharcosok, mártírok, harmadikutások, opportunista reformerek, a diktatúra cinikus urai és haszonélvezői egyaránt, de az biztos, hogy nem azzal indultak, hogy egy készen kapott, bejáratott rendszer haszonélvezői lesznek, s a feladattudatuk ebből kifolyólag nem volt olyan szűk és önérdékű, mint a fideszes nemzedéké a '90-es évek elejétől. A legkorábbi, a legősibb Fideszből pedig épp a „cél szentesíti az eszközt” machiavellizmusa, avagy fanatizmusa hiányzott, ami a „fényes szelek” nemzedékét jellemezte.

A nékoszosok és az illegalitásból, az emigrációból, túlnyomórészt az életveszélyből érkező kommunisták, bármivé lettek, eredendően nem önérdekre fókuszáló életstratégiát követtek. Egyszerűen úgy mondanám: hittek valamiben, valami egyetemes jóban, és készek voltak egyéni áldozatot vállalni érte. Nem mintakövetésre, mintacserére, hanem egy minőségileg új rendszer kvázi a priori fölépítésére vonatkozott a feladattudatuk, a hivatásérzetük, bármennyire szolgai mintamásolás lett abból, mire a „fényes szelek” elfénytelenedtek. Ha van valami, ami a fideszesektől távol állt, az az „új világot építünk most éhgyomorra mi” idealizmusa és altruizmusa. Hál' Istennek, teszem gyorsan hozzá. (Ha meggondolom, milyen vérlázító illetéktelenséggel énekelgettük ezt mi a Kádár-kori építőtáborokban, messze-messze mind az éhség, mind az újvilág-építés látótávolságától...) Ez az az eset, amikor történelmileg az a (még) kártékonyabb, ami emberileg rokonszenvesebb.

Pataki ezt a párhuzamot azért tarthatja fenn, mert hiába írja le olyan remekül a Fidesz eszmei ürességét, mégiscsak komolyan veszi a Fidesz eszmei telítettségét is. Pedig ez a telítettség csupán látszat és (ön)csalás. A valóság az űr. A mondhatatlan űr.

Tetszik

18 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Révész Sándor: Horthy Miklós botja** Hogyan sikerült ennyire megosztó személyiségről ennyire nem megosztó könyvet írni?...
2. **Révész Sándor: Szabó Zoltán, az antiteoretikus** Szabó Zoltán életének bő hét évtizedét nagyjából a felénél osztja...
3. **Révész Sándor: Demokratikus ellenzék: a hűlt hely** Minden politikai kultusz a demokrácia

ellensége. A demokrácia minden politikai...

4. **Révész Sándor: Kalap a magasban** A kilencedik évtized felén túl már minden könyv testámentum. Ez...

5. **Révész Sándor: Van-e pokol a poklon túl?** Nincs igazság a Földön. Ezt több ezer éve tudjuk. Azt...

Cimkék: Révész Sándor